

ΝΟΥΜΑΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ-ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΡΟΝΟΣ Ε'. | ΑΘΗΝΑ, Κυριακή 29 του 'Απρίλη 1907 | ΓΡΑΦΕΙΑ: Δρόμος Οικονόμου αριθ. 4 | ΤΑΡΙΦ. 245

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΨΥΧΑΡΗΣ. 'Η «'Αρρωστη Δούλα» (συνέχεια).
  - ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ. 'Από άποψη ενός λόγου για τὸ ἔθνικὸ ἔπος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.
  - ΙΩΝ. 'Ο δωδεκάλογος τοῦ γύφτου.
  - ΚΡΙΣΤΑ. 'Η Λαζαρή (τέλος).
  - ΝΙΚΟΣ ΒΕΗΣ. Καλλιρρόη Ἀδαμίδου.
  - ΙΕΙΟΝΑΣ. 'Ο Ναζωραῖος.
  - ΠΟΙΗΜΑΤΑ. Λίκας Ἀρβινίτης. Μήτσος Καλαμάς.
- Μ. Γ.

ΠΑΡΑΓΡΑΦΑΚΙΑ

Ο ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΦΤΟΥ (*)

Φίλε ποιητή,

Πῶς μπορῶ νὰ κρίνω ἓνα τέτοιο ποίημα ; Δὲ θὰ σὰς πῶ τὴ γνώμη μου, μὰ μερικά μου συναισθήματα σὰν τὸ διάβαζα. Πρὶν μοῦ τὸ στείλετε σεῖς, τὸ εἶχα πάρει καὶ τὸ διάβαζα ἀνάγκη. Ὑστερὰ τὸ ξαναδιάβαζα πάλι ἔτσι. Καὶ τώρα τὸ πῆρα ἀπὸ τὴν ἀρχή. Σὰν ὅλα τὰ ἀληθινὰ καὶ βιθειὰ ἔργα τέχνης, τὸ πρῶτο κοίταγμα δὲν ἀρκεῖ· ὅσο περισσότερο τὸ

(*) Σημ. τοῦ «Νουμά» : Τὸ κριτικώτατο αὐτὸ γράμμα στάλθηκε στὸν ποιητὴ Παλαμᾶ ἀπὸ κάποιον φίλο σημαντικὸ, πού μᾶς ἔδωκε τὴν ἀδεια νὰν τὸ δημοσιεύουμε.

κοιτάζω, τόσο μ' ἰσχύει περισσότερο, καὶ τόσο βρίσκω περισσότερους θησαυροὺς μέσα του. Γιατὶ εἶναι πλούσιο, πάρα πολὺ πλούσιο τὸ ποίημά σας — ὅπως ἄλλως τε καὶ ὅλα τὰ ποιήματά σας. Εἶσθε δημιουργός, δηλαδὴ φιλόσοφος, δηλαδὴ ποιητής. Ἡ ἐπικὴ διήγηση τοῦ ποιήματος μόλις διακρίνεται, γιατί ἡ λυρική μουσικὴ τὴν σκεπάζει, τὴν πνίγει κάποτε. Ὁ Γύφτος εἶναι σὰ μιὰ πρόφαση, γιὰ νὰ πῆτε πρὸ ζάστερα καὶ πρὸ ἐλεύθερα ἐκεῖνο τοῦ στοχασθε. Ἄλλὰ τί καλὰ διαλεγμένη πού εἶναι ἡ πρόφαση αὐτή. Καὶ σεῖς βέβαια δὲν τὸν ἐδιαλέξατε τὸ Γύφτο, ἀλλὰ τὸν ἐνοιώσατε κατὰθρα, καὶ μόνος ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς συντάραξε καὶ σὰς μίλησε στὴν ψυχὴ. Κεῖ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς Γύφτους, ἐρπειάσατε ἐντείνοντας, δυναμώνοντας κάθε γύφτικη χορδή, ἐρπειάσατε ἓνα Γύφτο ξεχωριστό, μεγαλύτερο, ωραιότερο, δυνατώτερο — καὶ στὸ στόμα του βάλατε τὴν ἑλληνική, τὴ νεοελληνική, τὴ βαθύτατη ψυχὴ σας. Βάλατε τὴν ψυχὴ τὴ νεοελληνική, πού βαρβήθηκε στὸς περασμένους πολιτισμοὺς, ἐπειδὴ εἶδε διάφανα πὸς πέθαναν καὶ πᾶνε, καὶ ἐπειδὴ ἔχει κάτι μέσα της, ἔχει κάτι καινούριο νὰ δημιουργήσῃ — γιατί ἡ ψυχὴ αὐτὴ δὲν κουράσθηκε ἀκόμα, ἡ ψυχὴ αὐτὴ κουράσθηκε μοναχὰ ἀπὸ τὴ θύμηση τῶν περασμένων, ἀλλὰ δὲν κουράσθηκε ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν ἐρχόμενων. Ὅταν ἦμουν στὴ Βενετία μ' ἐπίασε μιὰ λαχτάρα τρομερὴ νὰ τὴν ἐβλεπα νὰ βούλιαζε μαζί μὲ τὰ παλάτια της καὶ μ' ὅλες τίς θύμψεις καὶ μ' ὅλη τὴν ἱστορία της, καὶ μὲ ἤρθε ἔπειτα ἕνας πόθος κάτι νὰ γεννήσω καινούριο καὶ ὁμορφο, ὅσο ἄσικοπο κι ἔν φαίνονταν. Καὶ εἶναι βέβαια ὅλα ἄσικοπα στὴ ζωὴ αὐτὴ, ἀλλὰ ἡ δημιουργικὴ δύναμη δὲν τῆς μέλει, καὶ ὅλο γκρεμίζει καὶ ξαναφτεῖναι τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια. Μ' ἀρέσει ἡ αἰσθησιμὴ πού δίνει τὸ ποίημα σας πὸς ὅλα αἰώνια περνοῦν καὶ ὅλα αἰώνια ξαναγυροῦν ἀλλαγμένα. Τὸ ὀνομάζω αὐτὸ ἐγώ, τὸ ὄραμα τοῦ αἰώνιου περάσματος, ἢ τὸ ὄραμα τῆς αἰωνιότητος. Ἀμὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι τόσο καθαρῶματος ἢ ἀνοιχτομάτης πού νὰ ἔχη πάντα τὸ ὄραμα αὐτό, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀξίζει, γιατί εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ κάθε του πράξη, καὶ οὐδὲ χάνεται μένοντα· ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Ὅμως ἡ ψυχὴ μου εἶναι πρθένη.

Πάντα μόνος θὰ εἶναι, μὰ ἡ μοναξιά καὶ ἡ ἐρημιὰ του θὰ εἶναι χαρὰ του.

Ὅλα περνοῦν ἀγύριστα,

Μὰ ἡ Ἑλλάδα μὴ κὶ ἀγύριστη·
πάει, καὶ νὰ τὴν κλαίει!

Ὅλα ὅμως ξαναγυροῦν, ὅσο ἀλλαγμένα καὶ ἔν εἶναι.

Ὅπου τόποι, ὅπου γεράματα, θὰ σπείρουμε
μιὰν Ἑλλάδα καὶ μιὰ νόθη.

Ξανάρχεται ἡ ἀνοιξη, ἡ ἴδια καὶ ὅμως ἔχι ἡ

ΐδια. Θά ήταν άπαράλλαχτοι, άν δέν είχαμε μνημονικό, οί άνθρωποι, κι άν ξεχνούσαμε δλότελα. 'Αλλά ή ιστορία μας είναι μέσζ στο αίμα μας (άπό την άρχή ως τώρα) και τό φαρμακώνει. Πρέπει να μάθουμε να ξεχνούμε. Είναι πολύ όμορφο εκείνο τό «Κι όποιος δούλος σας θά γίνη . . . » στο τέλος τής στροφής.

'Αλλά και τί δέν είναι όμορφο και δυνατό και σκληρό στο στόμα του Γύφτου;

Εάν κ' έμεις είν' ή φυλή σας δέ θάρραξη
πουθενά!

Κάθε «Λόγος» του ποιήματος είναι ένα δλάκαιο και ξεχωριστό ποίημα. Μερικοί είναι δυνατότεροι από τους άλλους. 'Ο «Έρχομός» του Γύφτου είναι πολύ μουσικός και τρέχει σαν ποτάμι. 'Απειρα πράγματα λείει ό στίχος, ό όμορφος

Και καρτέραγε τον Τούρκο να την πάρη.

Δείχνει όλη την εξάντληση τής Πόλης. Δέν είχε πιά δύναμη να θέλη τίποτα. 'Ο «Δουλευτής» είναι πολύ δυνατό. 'Η «Αγάπη» δέν εξαντλεί όλο τό βάθος κι όλο τό πάθος τής αγάπης, ίσως επειδή την έχει από καιρό ξεπεράσει ό Γύφτος. 'Αλλά είναι γιομάτο ιδέες χτυπητές. Και τους «Θεούς» τους έχει ξεπεράσει ό Γύφτος, όχι όμως και τους «Αρχαίους».

'Ο «θάνατος των αρχαίων», τό πέραςμα εκείνο των ειδώλων, είναι θαυμάσιο. 'Η περιγραφή σ' όλο τό ποίημα μου μιλούν κτευθειά, και είναι χτυπητά βαλμένες και πλασμένες (είναι τό επικό μέρος). 'Ο στίχος και ό ρυθμός, ό πλούτος και τό άνυπόταχτο των ρυθμών και στίχων με μαγεύουν σ' όλο τό ποίημα. Και ότι όλα, ιδέες, εικόνες, στοχασμοί, αίσθήματα, στίχοι, ρυθμοί, μουσική, σκοτάδια και φώτα, ίσκιος και φεγγολιές, είναι προσωπικά και δικά σας, τό λείει τό τετραστίχο αυτό, τό όμορφο, και πού ταιριάζει στον καθένα, πού ξέρει να τραγουδά κατά κάποιο δικό του τρόπο

Είρω άπ' όλα τά τραγούδια,
μά για να τά πώ,
τά ταιριάζω τά τραγούδια
στο δικό μου τό σκοπό.

Οί τρεις λόγοι «'Ο θάνατος των θεών», ό «θάνατος των αρχαίων» και «Γύρω σε μια φωτιά», συγγενεύουν μεταξύ τους και είναι άχώριστα και τά τρία, τό καθένα δηλαδή χωριστά, περιέχονται τό ένα στο άλλο. 'Αλλά ή σειρά τους είναι σωστή, και μετά τό θάνατο των περασμένων και των ειδώλων, έπρεπε να θανατωθούν και κείνοι πού θέλησαν να

ξεναφέρουν τάποχμένα και να τά ζωντανέψουν. 'Επρεπε να καθαρισθή ό άέρας κι άπ' κ' αυτούς, τους Παραβάτες.

Τό «Πανηγύρι τής Κακάβας» είναι ωραιότατο και σε τραντάζει ή δύναμή του. 'Η περιγραφή των Γύφτων τρέχει σαν ποτάμι, όπως στον «Έρχομό». Μόνο μου φάνηκε πως οι Γύφτισσες δέν είναι αρκετά ζωγραφισμένες, άν και τό λίγο πού λέτε γι' αυτές είναι πανέμορφο. Και γι' αυτό ίσως θά ήθελα περισσότερο, για να χορτάσω την όμορφιά τους. —Τί δύναμη βρίσκεται μέσα στην ξαφνική εμφάνιση του 'Αποκριάρη του Βασιλιά, τί δύναμη στα λόγια του ξεχωριστού Γύφτου έπειτα, και τί δύναμη στο άκουαλο, πολύδοο ξανάχρημα του πανηγυριού, μόλις άπόσωσαν τά λόγια τους ό μαντάτορας του Βασιλιά κι ό αντίλογος του Γύφτου! Τί δύναμη και τί όμορφιά!

Μ' άρεσε έπειτα ό «Προφητικός», πού ή σκληρή προφητεία του βγήκε αλήθεια («Και θάρραξή μια μέρα, μαύρη μέρα!») και πού μας άφίνει στο τέλος μιάν ελπίδα πως θά ξεναφουρώσουν πάλι μια μέρα τά φτερά τής φυλής. Και πλατύτερη ελπίδα μας δίνει ό «Αναστάσιμος» πού προφητεύει μιάν πλατύτερη ψυχή.

Τό «Πικραμύδι του 'Αδάκρυτου» είναι μονάχο του ένα διαμάντι. Δέν ξέρω τί σχέση ιδιαίτερη έχει με τάλλα, γιατί τό διάβασα χωρία, μά βέβαια έχει σχέση στενή, άφου διδάχνη την έλευθερία και προλέγει μια γενιά άνώτερη άπ' όλες τις περασμένες, σκληρή και άπονη, νικήτρα του παντός.

'Αν σκοπός ενός έργου τέχνης είναι να ξελευθερώη τον άνθρωπο, τό ποίημα «'Ο Δωδεκαλόγος του Γύφτου» τον έπέτυχε τό σκοπό του. 'Αλλά είναι βαθύ, και όσο περισσότερο τό διαβάζω, τόσο θέλω περισσότερο να τό διαβάζω και πάντα βρίσκονται καινούρια πετράδια άτίμητα μέσα του. Καμμιά φορά τό νόημα, στο πρώτο διάβασμα είναι σκοτεινό, και μπορεί να μείνη σκοτεινό, όσο κι άν τό διαβάση κανείς τότε όμως ενεργεί ή μουσική του στίχου και ή suggestion πού μια λέξη, μια φράση, ένα άπλό επίθετο, ζυπνά μέσα μας και χύνει φως άπροσδόκητο. Μάλιστα, συχνά μ' άρέσει περισσότερο ή suggestion αυτή, παρά τά ξάστερα και εύκολοδιάλυτα νοήματα, πού ένίοτε λέν λιγώτερα πράγματα και χύνουν λιγώτερο φως.

Με συγχωρείς γι' αυτή την άταχτη πολυλογία μου, μά, καθώς σας είπα, δέν είναι κρίση αυτή, ού-

τε είμαι άξιος να κάνω κρίσεις, παρά είναι άπλά συναισθήματα. Μπορούσζ σε κάθε στίχο σχεδόν, να σταματήσω και να πώ τά συναισθήματα πού μου γεννάζ. Μά τί σημαίνει; 'Όσοι συνηθίζουν να σταχάζονται βαθύτερα, δέν μπορούν παρά να βρουν πλούτο άμύθητο στο ποίημά σας και δύναμη περίσσια. Αύτωνών μιλά τό ποίημα με χίλιες μύριες φωνές και μετά τό διάβασμα βγαίνουν, σαν από λουτρό, καθαρώτεροι, πιο έλεύθεροι, πιο έτοιμοι για μια νέα ζωή.

Ι Ω Ν

Η ΠΕΘΑΜΕΝΗ ΝΕΑ

'Όποιος κι' άν είσαι, γρήγορα σύρε τ' άργό σου βήμα
στο χώμα, πού σκεπάζει μου τή στάχτη τή θλιμμένη,
Διαβήτη! τήθηα μην πατήσζ στο ταπεινό μου μνήμα,
Τό μύρμηκα και τον κισσό νάκούω πού άργά άνεβλίνει.

Στέκεσαι; και περιστεριού φωνή λαχταρισμένη
έστίναις. 'Όχι μη σφαχτή στον τάφο μου. Είναι κρέμα!
'Αν θές σ'αλήθεια να χαρώ, άχ έσ' το κι ζε πηγλίνει,
Είν' ή ζωή τόσο γλυκιά! τόσο πικρό τό μνήμα!

Το ξέρεις; Μυροστολιστή στην πόρτα μας μι' αύγουλα,
— Τόσο κοντά και τί μακρην άπ' τον αγαπημένο! —
Με τά στεφάνια πέθανα του γάμου και νυφούλα,
Τά μάτια μου κλειστήκανε στο φως τό εύτυχισμένο,
Και τώρα, ώμίμενα, κατοικώ για πάντα μέσ' τον 'Αδη,
Στου 'Ερέβους τίτελείωτο και θλιβερό σκοτάδι.

Μ. Γ.

José Maria de Heredia.

Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ

Θά σας θαμάσουνε μαιμόδες και παιδιά
έν είναι αυτή ή επιθυμία σας...

ΓΚΑΙΤΕ

...Κ' έτσι άπαρητής με τό περίγειο
κ' έτσι χαλαστής με τή βλαστήμια
τό δροσό μιας πίστης νιάθω μέσα μου

ΠΑΛΑΜΑΣ

Τον είδα τή Μεγάλη Τρίτη τό πρωί. Με τά μάτια μου και όχι σε όνειρο. Τον είδα ολοζώντανο τό Ναζωραίο και μίλησζ μαζί του και λειούρηθησζ στη μικρή του κάμαρα, σε σε ναό μεγαλόπρεπο τής 'Ομορφιάς και τής 'Αλήθειας.

Γιατί ή μεστή κουβέντα του εΐταν ύμνος στην

ΨΥΧΑΡΗΣ

Η ΑΡΡΩΣΤΗ ΔΟΥΛΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΥ'

Ω φάος άγνόν.

'Ο 'Αντρέας γύρισε στο έργαστήρι του. Από τις είκοσι μετς είκοσι έξη του Σποριάζ, δηλαδή ως τή βίβιτα του Κλυζιού άπό την πρώτη συνάντησή τους στη φιλαθραπική έταιρία, πέφτανε άπανωτά στο άμοιρο κεφάλι του 'Αντρέα τά χτυπήματα τής Είμαρμένης. Κ' ίσια ίσια, είκοσι τέσσερεις ώρες πριν του δώση ό γιατρός τή θλιβερή την είδηση, παρασκεδή, τις είκοσιπέντε του Σποριάζ, εΐτανε πίσσημε μέρα για τον 'Αντρέα, εΐτανε τό δέφτερο μνημόσυνο από τά τέσσερα του χρόνου, τό μνημόσυνο τής άρραβώνας. Τί φως έλαμπε τότες στον ού-

*) 'Η αρχή του στο 228 φύλλο.

ρανό! Και σήμερα τί σκοτάδι τον πλάκωνε! 'Αχ! θυμότανε τώρα. Τί καλά πού τά θυμότανε όλα! Σά γνωριστήκανε, σαν άρραβωνιαστήκανε, στην αρχή, τόση και τόση αγάπη τους περιέχουσε έξαφνα τά σπλαχνα, πού άδύνατο να δούνε στο δρόμο τους φτωχό, άδύνατο νακούσουνε για κανένα παθιασμένο, άκόμη κι άν εΐτανε ψέφτικη δυστυχία, ψέφτικοι άνθρωποι, άδύνατο έναν πόνο να στοχαστούνε, δίχως να τους βουρκώσουνε δάκρια τά μάτια. Και τί τους φέλεσε ή σπλαχνιά τους εκείνη; Τί του φέλεσε του ίδιου ή καρδιά του; Τέν πόνο τον κληθινό, την άρρώστια της, δέν την κατάλαβε. Σφάλιζε, κλειδωσε, βούλωσε, μολύδωσε τά κυτόφυλλά του. Χρόνια περάσανε και χρόνια. 'Όχι, δέν τό ξεχνάζ. Πως να ξεχάση; Ναί, βέβαια, δέκα χρόνια βαστάζε ή παντρεία τους, δέκα χρόνια, έντεκα μάλιστα πάνε πού την έχασε. Πολής καιρός, πολής για ένα αίστημα. 'Όσο θέλεις. Τί να κάμης όμως πού ή 'Όλια στάθηκε ή ποίηση τής ζωής του; 'Αλησμόνητη. Να τή λησμονούσε, θά λησμονούσε και τον έαφτό του. Νά, τό γεφυράκι εκείνο τής Βενετίας όπου την άπάντησε, τό στενοδρόμι όπου σταθήκανε, ή calle della Pietà όπου τής μίλησε, του μαγέψανε την ψυχή. 'Ενα γεφυράκι κ' ένα στενό άρκουνε για να

γαμίσουνε αγάπη όλη την ύπαρξή σου. Και την αγάπη του τή σκότωσε, την άφησε μόνη κ' έρημη και παραιτημένη, να πεθάνη κάτω σε μια χώρα του Μεσημεριού, ένώ του λόγου του στο Βυριά έτραγω κ' έπινε και γελούσε την ώρα πού 'Εκείνη ξεψύχασε. Του κάκου! Τό βάρος άφτό του άπόμνησε άπάνω στη συνειδησή του, άπάνω, σαν άβγαλτη, σαν άξέτινχτη πέτρα. Περίεργο, περίεργο. Τόν έπνιγε, τον άπόσωνε τό βαρος, άμα ή άλλη άρρωστη, άμα ή Κατινούλα χεροτέεβε. Θαύρεψε μια φορά πως τάπόσθνη τά περασμένα, πως τά διώρωσε, πως τή γιατρεβε την 'Όλια, όταν έξαφνα γιατρεψε και την Κατινούλα, εκείπερα, μακριά — τί μακριά! — σε μια χώρα τής Δύσης. 'Αχ! πού, πού είναι τώρα τό Μπ... τό αγαθό; Πού ό ήλιος; Πού οι πρακινιδες; Πού οι περίπατοι στα τειχίσματα ως τό λιμνο του λιμανιού; Πού είναι τό δουμάκι τής 'Αγάπης; Πού ή κλινική, σε γύριζε πίσω, με την ξαναζωντανεμένη την κόρη! Δέν τή βλέπεις; Κοιτεται στο κρεβάτι, κοιτεται γελαστή, χαρούμενη πού βρήκε ανθρώπους να την περιποιούνε την όρρανή, και δέν τό ξέρει πως την περιποιούνται στο βρόντο, δέν τό ξέρει πως για δυό μήνες θάνα σαν τό μακμαρο κρύα. Φοβερό να τό βάλης τέτοιο πρζμα με τό νού

ναχά των υπερούσιων φιλοσοφημάτων οι λειτουργοί, οι Πλάτωνες και οι Νίτσε, που δίνουν το σύνθημα στους μεγαλόπνοους τεχνίτες του λόγου, ανάφροντας κάτι από το φως τους μέσα στα έργα τους. Δάσκαλοι και οδηγητές του τεχνίτη μπορεί να γίνουν και σοφοί από κύκλους ιδεών στενωτέρους και θετικώτερους. «Όταν κανείς στοχάζεται—παρατηρεί κάπου ο Ρενάν—τί μέρος παίζανε στη διανοητική ιστορία άνθρωποι σαν τον Έρασμο, σαν το Bayle, σαν το Βόλφ, σαν το Niebuhrs, σαν το Στράους όταν κανείς στοχάζεται τις ιδέες που κυκλοφορήσαν, τις ιδέες που κάμανε μιάν ώρα αρχώτερα να προβάλλουν, άπορεί πώς αναφέρονται τόσο σπάταλα και τόσο γενναιοκάρδα με το όνομα του φιλόσοφου σκοτεινοί σχολαστικοί ή ασήμαντα μαθητούδια, και όχι εκείνοι. Είναι αλήθεια πως της σοβαρής επιστήμης τάποτελέσματα χρειάζεται πάρα πολύς καιρός για νάμπουνε στην κυκλοφορία . . . Όπωςδήποτε, για την επιστήμη, καθώς και για τη φιλοσοφία, υπάρχουν κάποιοι κρυφοί όχθοι που άδηλα διαβιβάζουν τάποτελέσματα αυτά. Οι ιδέες του Βόλφ για το έπος, ή, όρθότερα, οι ιδέες που άφορμή έδωκεν εκείνος να γένηθουν, είναι πιά χτήμα του κόσμου. Η μεγάλη πανθειστική ποίηση του Γκαίτε, του Ούγκω, του Λαμαρτίνου προϋποθέτει δλόκληρη την έργασία της νεώτερης κριτικής, που το τελικό της συμπέρασμα είναι ο φιλολογικός πανθεισμός. Δυσκολεύομαι να πιστεύω πως ο Ούγκω διάβασε τον Ηέυπε, το Βόλφ, τον Ούλλιαμ Jones, και όμως η ποίησή του το υποθέτει αυτό. Έρχεται στιγμή, και τάποτελέσματα της επιστήμης χύνονται στον άέρα, μπορώ να πώ, και δίδουε το γενικό τόνο της φιλολογίας. Ο Φωριέλ δέν είτανε παρ' ένας σοφός κριτικός δέν είχε το χάρισμα της καλλιτεχνικής παραγωγής: έν τοσούτω λίγοι άνθρωποι άποχτήσανε, σαν αυτόν, άπάνω στη δημιουργική λογοτεχνία, μιά τέτοια βαθειά έπιρροή». Μάλιστα ή 'Επιστήμη και ή Τέχνη, σαν άδερφές που είναι, όταν τύχη νάπαντηθούμε άπάνου στην ίδια δουλειά, ή δουλειά εκείνη δένεται τέλεια και μακαριστή, σαν τά πλάσματα εκείνά, μέσα σε κάποιους αρχαίους μύθους, που δέν είναι του ενός ή του άλλου μοναχά Θεού γεννήματα, μα που για να τή ζωντανέψουν, της πλάσης όνειρα, συνεργάστηκαν όλοι οι θεοί.

Πιστεύω πως ή ιστορία μιά μέρα θα βάλη και τόνομα του Πολίτη μαζί με τά όνόματα των σοφών

που κυνηγάνε για νάδράξουν την αλήθεια μέσα στις πρώτες πηγές, τις πιο βαθειές και τις πιο καθαρές, της ζωής των έθνών με όνόματα σαν του Φωριέλ και του Μπουρνούφ, του Έρδερου και του Γρίμμ, του Θωμαζέου και του Μαξ Μύλλερ. Δέω αή 'Ιστορία μιά μέρα» γιατί ίσα με τώρα, ή έργασία του Πολίτη, όσο κι αν ο ένας την έννοή, όσο κι αν ο άλλος την τιμά, μήτε που συμπληρώθηκε ακόμα μήτε που φαίνεται έδώ ανάμεσα μας νάχη κοιταχτή από τους περισσότερους καθώς της πρέπει. Μιλώ για τον κύκλο των γραμματισμένων, γενικώς, κι ακόμα και για τον κύκλο των ακαδημαϊκώτερα καταρτισμένων. Ότι πιο πολύ την κάνει ζήλια την έργασία τούτη, ο εύρετικός νους μέσα στα καινούρια, τάπρατήρητα, και τά παραπεταμένα, το χτύπημα το γερό της αξίνας στον άκαλλιέργητο κάμφο, φέρνει κάποιο δέιλιασμα και κάποιο διαταγμό στην καθαρή εκτίμηση ενός τέτοιου έργου. Βάζω κατά μέρος τους σχολαστικούς που δέν καταλαβαίνουνε, και μέσα στο επιστημονικό ψάξιμο, τίποτε άλλο από τή ρουτίνα, φτάνει να γυαλίξη ένς κύκλος μελετών έξω από τά ίερα κλασσικά και χιλιοπατημένα τους άπελπίζει και τους φέρνει να κουνάν τά κεφάλια τους θλιβερώτατα Λόγιοι από τους επισήμους, καθώς φαίνεται, της ακαδημαϊκής φιλολογίας κρυμμένος πίσω από τόνομα Ραδάμανθυς έβαλε κάποτε στο «Αστύ» (3 Οκτωβρίου 1899) για τις «Παροιμίες» του Πολίτη άρθρο από τά πιο καλοκομμένα της καθαρεύουσας, και μπορεί και το μόνο που γράφτηκε, σ' έμάς έδώ φωτεινό και δικίο και παραστατικό. «Γνήσιον—γράφει ανάμεσα σ' άλλα κ' ένθουσιώδες τέκνον του Έλληνικού Λαού (ο Πολίτης), ένθερμος έραστής της φύσεως αυτού και των σπλάγγων, βαπτισθείς δέ χρι: μουσίου και όστειών εις τά ήθη αυτού και τας παραδόσεις, έπιδόθη εις την μελέτην και την έρευναν αυτού μετά πίστεως ίεράς και μετά παιδικής φιλοσοργίας, ήτις κωλύει αυτόν πολλάκις να ίδη τας κηλίδας και τά έν των περιπετειών και παθημάτων στίγματα του περιουσιού του δήμου . . .» κι από το κομματάκι τούτο και πιο πολύ άπ' όσα μπορεί κανείς να ξανοίξη ανάμει από τις γραμμές του όλου άρθρου, βλέπεις πως ο φιλοκλασσικός και συντηρητικός κριτικός μ' όλο το θαυμασμό προς το έργο του Πολίτη, δέν μπορεί δλότελα να κρύψη κάποια του άπορία και κάποια του επιφύλαξη. Με όμοια τιμή, μα και όσο πιο άνεπιφύλαχτα οι ξένοι σοφοί, Γερμανοί, Γάλλοι,

Όλλαντέζοι και άλλοι, σημειώνουν κάθε φορά το φάινωμα του τόμου τούτου, εκείνης της μελέτης του Πολίτη. Και πόσο σμώτερα στην αλήθειά θα είναι ο ξένος εκείνος σοφός (δυστυχώς δέν έχω τώρα πρόχειρα μήτε το άρθρο του, μήτε τόνομα του που τις προάλλες χαιρετούσε το έργο αυτό, με λόγια στρογγυλά και άποκαλυπτικά, καθώς κανείς χαιρετά μιάς αύγής άνάτελμα, χαρακτηρίζοντάς το χρυσόχαρμα της νέας Έλληνικής Έπιστήμης.

Ο Πολίτης δείχνεται σαν άποκλειστικά σκυμμένος άπάνου στο έργο του. Μέσα στο χωράφι του, το άρκετά πλατιό, βαθιά σκάφτει. Και μαζί, σέβεται τά σύνορα του χωραφιού του. Δέν καταδέχεται να το μεγαλώση με γοργά, άουσιήθητα έσο κ' έπιτήδεια καταπατήματα χωματών ξένων. Όσο κυνηγεί τά πράγματα, τόσο ακριβός είναι στα λόγια. Όχτρεύεται περιττά σολήδια. Οι έγκυκλοπαιδικόι άερολόγοι μου φαίνεται πως θα τον ένοχλούν. Κα πολύ περισσότερο όταν οι άερολόγοι αυτοί είναι επιστήμονες υποχρεωμένοι να μιλάνε την επιστημονική γλώσσα, την άυστηρή, και την άστόλιστη. Άφορμή του όγκου που μπορεί νάχουν τά βιβλία του είναι ή ουσία τους, το συμπόνημα της ύλης, όχι ή διάλυση της ιδέας μέσα στα νερά της ρητορικής. Είναι από κείνους που πολύ σπάνια παρουσιάζονται στις εφημερίδες και τότε όχι για να πη τή γνώμη του γυαλιστερά, μα μισά για κάθε τι, μα για να ζητήσει κάποιο φως που του χρειάζεται για κάποιες του επιστημονικές άπορίες. Κ' ένφ είναι ο νους του στην επιστήμη του δλόκληρη δσρμένος, είναι και νους γυρισμένος προς κάθε ζήτημα που μπορεί να συγκινή το μορφωμένο τον άνθρωπο, από την κίνηση της νέας μας λογοτεχνίας, που πολλές φορές κριτικός της παραστάθηκε, ίσα με τά έργα της ευρωπαϊκής φιλολογίας. Και δέ βαρέθηκε και μεταφραστής άκόλα, όμως τεχνίτης μεταφραστής και συγκριστής να προβάλη, δέ λέγω της «Έλλάδας» του Φάλκε και της «Ιστορίας της αρχαίας έλληνικής λογοτεχνίας» του Χρίστ, μα της άκουσίμνης «Κολόμπας» του Μεριμέ, κ' ενός δραματικού έργου του νεώτερου Δουμά. Το έργο του Δουμά φάνηκε στη Βιβλιοθήκη του Μαρσαλή είναι το «Χρήμα». Δέν είδα πουθενά να γίνη λόγος για τή μεταφράση αυτή. Και όμως ή γλώσσα της μεταφράσης αυτής είναι μιά δοκιμή από τις δυνατότερες κ' έπιτηδειώτερες για να κρατηθή άπανου στη σκηνή και για νάναγνωριστή και για γλώσσα του θέατρου και, γενικώτερα, για γλώσσα της

τά όργανά μας αγαπιούνται, δηλαδή άδερφιάζουνε και στον πόνο και στη χαρά, στην άββάστια και στην ύγια. Ίσως από συμπάθεια λοιπόν και δίχως νάχη τίποτε, πίστηκε λιγάκι και τ' άλλο το νεφρί, άφου ή πληγή του κομμένου έμπυο έβγαζε κάθε μέρα. Τά συλλογιότανε, τ' άναμελετούσε, τ' άναμασούσε άφτά με το νου του, χαζέω για να πιστή ο ίδιος. Περιέργο που ακούοντας την Άννα στο έργαστήρι της, εκείνη τή βραδεία, να του λέη πως δέν πιστέβει τους γιατρούς, δυσαρεστήθηκε κάπως ο Άντρέας και τους πίστεψε τώρα περισσότερο. Θα φοβότανε τώρα την πλάνη του τή συνηθισμένη, κι ο φόβος του άβγατιζε με την ιδέα μήπως κι όντας βέβαιος πως δέν είναι τίποτις, όπως το σκέφτηκε τόσες φορές, δέν κάμη και πάλε τίποτα για την Κατινούλα. Ξέτρεχε και κάτι άλλο: τ' όχει ο άνθρωπος, οά βυθίστηκε ψυχόσαρκα στη θλίψη, νάνυπομονά, συχνά και να θυμώνη, άμα έρχεσαι: σ' ό να του σηκώσης τή θλίψη του, που μοιάζει και σ' ό να τήν έρωτίφτηκε. Δ' ακολουθεί άφτό μαλίστα σαν έφταιζες, και το είδαμε πως ο Άντρέας είχε βρειά τή συνείδησή του κ' έτοι γύρευε να θλιβή. Πως να μην πιστήψη κιόλας τους γιατρούς; Άπό που κι όσπου να του πη ψέματα ο Κουφός; Ο Κουφός! Έννοείται πως άφότου

γύρισε τή νύχτα σκοτωμένος από τή φιλαθρωπική Έταιρία, τον κοιτάζε τον Κουφέ με διαφορετικό μάτι: ο Άντρέας. Άγκναχτούσε μαζί του, άγκναχτούσε και με τον έαφτό του, που τον περνούσε για μεγάλο πράμα, που τον ξεπροβόδεθε με τσιριμόνιες και με κοπλιμένα, και που δέ στάθηκε άξιος να του διαγνωστικήψη, ο χαμένος, τέτοιος πάθος, ζάστερο και χερόπιαστο, μα το ναί, άφου άρκει να πιστή το νεφρί με το χέρι σου, να το νοιώσης αν παρόγκωσε ή αν έχει τον όγκο του τον κανονικό. Βγήκε κιόλας τή γιατρούδακι να κατηγορήση και τον κ. Σεβιλιά, που φέρθηκε, λέει, άστόχαττα, που το χειρούργησε μ' νι μανι, δίχως να δη σε τί κατάσταση βρισκότανε το ζερβό της το καλό νεφρί. Τί δέν μπορεί να πη ένας άνθρωπος και να μην πη! Λοιπόν έπρεπε, ο κ. Σεβιλιάς να την άφήση να φοφήση, να μην το δοκιμάση κ' έν τή γλυτύση, άκόμη κι αν το νεφρί της εκείνο έδειχνε διάθεση νοσηρή που το τες δέν τήν έδειχνε; Μήπως ή έβνησία του, ο κ. Κουφός, έν μήνα και παραπάνω που κουβαλιότανε σπύτι τους καθμερνά, το συλλογίστηκε, το φαντάστηκε να κοιτάξη; Και να σου ζήαρνα, φτάνει που μίλησε άνώτερός του, περιβόητος γιατρός, να σου που σκύφτει το κεφάλι, άφτός που τ' άσκυφτε και μπρο-

στά στο Σεβιλιά του Μπ... , πιάνει τά γνωστά μας ζαχαρώνια χαμόγελά του, και ψιθυρίζει: Ναί, Κούρτε! Ζήτημα δέν υπάρχει πως ή παραξένη άλλαγή στους τρόπους του περιφημου έσωτερικού του παινεμένου μηθητή του κ. Μπουνιού, έδινε κάποια έντύπωση του Άντρέα, δηλαδή έντύπωση άρχιμνή για τον Κουφέ. Μα τι έχει να κάμη; Μπορεί και να μην κατάλαβε άμέσως. Κατάλαβε τώρα. Κι ότι κατάλαβε, θυμήθηκε όσα μέρα νύχτα, βλέπει στο Νοσοκομείο, σ' όλα τα πάθηματά που άκατάπαστα σπουδάζουνε οι σναδέροί του, με το πάθημα της Κατινούλας, και συνόψιζε με το νου του την ταχτική, τή μοιρόγραφτη πορεία της άββάστιας. Για τούτο κιόλας, άδίσταχτα, ζητά, του δήλωσε τά πάντα, μήτε του έκρυψε πως σε δύο μήνες θα πεθάνη. Δέ σημαίνει τίποτα που ο ίδιος δέν έχει πείρα: πείρα έχει, το Νοσοκομείο και στο Νοσοκομείο περνούσε—ή άπομνήσκουνε!—τέτοιος άββάστος χιλιάδες. Ο Άντρέας μάλιστα λοχαγικός για πιο έλληθινά τά λόγια του Κουφού παρά τά λόγια του Κλυζιού, πιο σίγουρη του σκινότανε ή διορία τ' ό δύο μήνων. Τους έζη, έστ' όχτώ μήνες θα τους παραχώρησε ο Κλυζιός: γιατί από άφρώση στον Άντρέα και στο καμμένο το κορίτσι, δέν τ' έλμησε να πη

καλλιτεχνικής πεζογραφίας, για γλώσσα που μιλιέται — από το λεγόμενο καλό κόσμο — και που κρύβει στοιχειά ζωντανά που δεν είναι για να καταφρονηθούνε και για να πεταχτούν, μία καθαρεύουσα συνταγματική και φιλελεύθερη, με συστατικά και άρχαία και νέα, και από τα βιβλία και από το λαό, που τότε το ένα ξεμιτίζει το λημνότερα, και τότε ζωννότερα απλώνεται το άλλο, κατά τις ώρες, κατά τις περιστάσεις, κατά την ψυχολογική διάθεση των προσώπων και σύμφωνα με τους κανόνες της καλής συμπεριφοράς. Με όλο το σωστό και το δοκιμασμένο της μετάφρασης και με όλο το δυνατό άγωνα και την επιδίεξη εφαρμογής της αρχής, συνέχεια και τελειωτική συμπλήρωση της μεταφραστικής εργασίας πολλών άλλων, που με σεβασμό τους αναφέρει στο μικρό του πρόλογο ο Πολίτης, δεν είμαστε' εμείς που θα μπορούσαμε να καταλάβουμε και να παραδειχτούμε την ανάγκη λογοτεχνικής γλώσσας, όμοια μορφωμένης, άκρια και για το θέατρο, και για όπου άλλου. Δεν είναι τώρα εδώ ο τόπος για να δείξη κανείς, και με παραδείγματα, πόσο της λείπει της γλώσσας αυτής, μια όργανική να πούμε — άρμονία, και πόσο από την έλλειψη αυτή δεν μπορεί, — κατά τη γνώμη μου — μέσα στο φραστικό άνακάτωμα να γλυτώση μήτε η καθαρεύουσα από την κρυάδα της και την άλυγισιά της, μήτε η δημοτική από την άγροτική της στρογγυλάδα. Βέβαια, ο Πολίτης από τη φυσική του όρθοφροσύνη και από τον επιστημονικό του σεβασμό προς τη ζήτηση και προς της γνώμης το ελεύτερο, δεν μπορεί παρά να βλέπη την όποια εργασία που γίνεται για τη δημοτική γλώσσα με μάτι κάπως πολύ διαφορετικό από τα μάτια άλλων. Και από το είδος της δουλειάς του και από τη γνώση που έχει του Έλληνικού λαού και των γλωσσικών μνημείων του, θα είτανε ίσως φυσικότερα από άλλους διωρισμένος να δουλέψη για την έγκατάσταση της δημοτικής πέρα ως πέρα.

Διαβάζω στην περίσημη μελέτη του Κρουμπάχερ για τη γλώσσα μας, τη μεταφρασμένη στη Βιβλιοθήκη του Μαρσαλ, τα λόγια τούτα : «Ο Πολίτης διά την μοναδικήν γνώσιν της δημόδους γραμματείας και γλώσσης και πασών των άλλων έκδηλώσεων του λαού θα ήτο βεβαίως αυτός κατ' έξοχήν εις θέσιν να εξυπηρετήση την μεταρρύθμισιν όχι μόνον διά των επιστημονικών κίτου σπουδών, αλλά και διά πρακτικής χρήσεως της φυσικής γλώσσης». Λόγια σωστά, όμως από κείνα που κάπως άπλά

βλέπουν όχι άπλά ζητήματα, και που αναφέρονται πού πολύ στον έσωτερικό και στον ιδεατό άνθρωπο, χωρίς να λογαριάζουν και τη δύναμη του έξωτερικού κόσμου τριγύρω στον άνθρωπο. Σχεδόν είμαι βέβαιος πως η 'Ιλιάδα του Πάλλη δε θα γραφτοταν άνίως ο Πάλλης ζούσε στον Πειραιά· κ' εύτύχημα είναι, — μ' όσα και άν λίνε — πως ο Ψυχάρης είναι άποκαταστημένος στο Παρίσι. Όπως — από την έλλη τη μεριά — εύτύχημα είναι πως ο Πολίτης ζή ανάμεσα μ.κ.σ. Όμως έντίθετες και όμοια δυνατές ενέργειες μπαίνουν εδώ στη μέση, η μεγάλη του κλασική παιδεία, του άρχαιου ή γοητεία, ή ακαδημαϊκή παράδοση, ή απεριόρουσα άτμοσφαιρα, καθώς θάλεγε ο Έμμανουήλ Ροΐδης, ποιός ξέρει από ποιός άλλες γωνιές τί λογής κοιτάματα κ' εξέτασης των ζητημάτων που θα δείχνουσε τα πράγματα με ύψες συνθετότερες και κάπως διαφορετικές. Άδικηφορο. «Έφρσιν γλωσσικού πειράματος» όνομαζει ο Πολίτης τη μετάφρασή του. Και το πείραμα τούτο δείχνει πόσο το μεταχειρίσμα της γλώσσας μας είναι πού ελεύτερο και πως άρχίζουν να χαλαρώνουντι οι άλυσιδες του άττικιστικού λόγου και στους κύκλους των άττικιστικότερα θρεμμένων. Και όσο και άν αναφέρει τιμητικά τα όνόματα των κυρίων Ραγκαβή, Σκυλίτση, Καρασούτσα, Βλάχου, και των άλλων μεταφραστών της περασμένης γενεάς, ή δοκιμή του μ.κ.σ. θυμίζει όχι τόσο πως συγγενεύει, μ.κ. πως κάπως διαφέρει από κείνους. Και άσχετα από την ίδια που μπορεί ναχη για το γλωσσικό ζήτημα και για το τωρινό του από τον Ψυχάρη, και γύρω στον Ψυχάρη, ζετύλιμα, και μόνο από τις Μελέτες του για τα ήθη και τη έθιμα του Έλληνικού λαού, πρέπει να κρίνεται ως ένας από τους ευεργέτες της μεγάλης γλωσσικής 'Ιδέας.

Και στην τέχνη του στίχου ακόμα κατάγινε με τα ως είδος μνημιατικά μυρολόγια της «Κολόμπας», με κάποια βουλγάρικα δημοτικά τραγούδια που μ.κ.σ. τα ξανάδωκε με τη μετρική μορφή τους και με το ύφος τους, και μ' ένα μιμιάμβο του 'Ηρώδα μεταφρασμένο σε δεκατριούλλαβους, ρυθμισμένα και ζωντανά.

*

Δύσκολο να καταλάβης τί θάζιζη ένας καθηγητής, άν κοιτάξης μόνο τα γραμμένα του. Την άκείρια του φυσιογνωμία, και κκιμιά φορά, το μέρος της το σημαντικότερο, μ.κ.σ. το δίνει ή διδασκαλία του από την έδρα. Πόσες φορές θα άδικηθήκαν άνθρωποι, γιατί τους κρίνανε μόνο από τα βιβλία τους

και όχι από το λόγο τους; πόσες φορές λαμπροί συγγραφικοί τεχνίτες δεν είναι: παρά μέτροι δάσκαλοι. Ο Πολίτης διδάσκει στο Πανεπιστήμιο Μυθολογία και Έλληνική Αρχαιολογία. Μόνο άν ήθελε κανείς ως ένα καιρό ταχτικά και προσεχτικά να παρακολουθήση την παράδοσή του, θα μπορούσε να μιλήση για τον καθηγητή, συμπληρώνοντας την όψη του. Έμεις εδώ δεν έχουμε παρά δυό λόγια πλατιά και γενικά να σημειώσουμε άπάνου, όχι στον επιστήμονα, μ.κ. στην έντύπωση που δίνει ο επιστήμονας σ' έμας — όσο και άν είμαστε ζένοι. Η μεγάλη και πολυσήμαντη Έπιστήμη του, το πάθος του και το κράτος του, ή Συγκριτική Μυθολογία. Τα παιδιά και οι άτυποφίαστοι θα φκνταζωνται ακόμα τη Μυθολογία, σαν ένα κουραστικό ή διασκεδαστικό περιμάζωμα παραμυθιών, κλασικών ή λαϊκών, είτε για τα θρανία του σχολείου, είτε για το χειμωνιατικό ντζάκι. Λίγοι θα ξέρουν τί είναι Μύθος, ποιός είναι ή σημασία του στην ψυχολογία του λαού, ποιός ο τόπος του στην ιστορία των θρησκείων, πως γεννιέται, πως πεθαίνει, πως ανασκίνεται, πως ταξιδεύει και πως μεταμορφώνεται, πως με το Μίθο εξηγείσ τα σπουδαιότατα ενός λαού στην παιδεία του, στην τέχνη του, στην πολιτεία του, στη ζωή του. «Ο Μύθος — τα λόγια είναι: του Ribot — έργο άνώνομο, άπρόσωπο, άσυνείδητο, που όσο κρατιέται ή βασιλεία του, φτανει για όλα, και όλα τα κλει θρησκεία, ποίηση, ιστορία, επιστήμες, φιλοσοφία, νομοθεσία». Μέσα στο άπέραντο τούτο Κράτος ο Πολίτης θεμέλιωσε τις μελέτες του απερί των ήθων και των έθιμων του Έλληνικού λαού. Πρωτότυπος φαίνεται μέσα σ' αυτές και αυτοκίνητος έρευνητής με δική του παρκτήρηση και με περπατημα δικό του. Σε καιρό που ή θεωρία της άθανασίας, κάτου από το δαρβινικό ζετύλιμα των όντων, φεύγοντας από τη θεολογική αντίληψη, παίρνει φως επιστημονικό, ο Έλληνικός Μύθος, τουλάχιστο μέσα στα χέρια και κάτου από τα μάτια του Πολίτη, δείχνηται: σαν τον άρχαίο Πρωτέα, με χίλιες άλλαγές ανάμεσα στους αιώνες, άνάλλαχτος, και μέσα από τα λογής παραμύθια και συναξάρια μας ή πρωτόγονη ψυχή των Έλλήνων ζή και βασιλεύει, με τα σπουδαιότερα σημάδια της λαχταριστή. Κ' έτσι ή άθανασία της Έλληνικής ψυχής δείχνηται μέσα στις μυθολογικές έρμηνείες του Πολίτη καθαρώτερα, όσο δε δείχνηται μέσα στα ρητορικά θέματα των άφιλοσόφητων Έλληνολατρών, είτε από τις στήλες των έφημερίδων, είτε από τα

δυό. Δες να τ'όρρυψτε και στον έαυτό του ο άγαθός ο γιατρός. Ο Αντρέας, μ' όλα του τα παράπονα για τον Κουφέ, το μολογούσε ώστόσο πως δεν του έλειπε και κάποια κλοσύνη, επειδή έλεγε ο Κουφές πως βιάζότανε να της σκολοίξη μιά ώρα προτιότερα την πληγή της, για να πηγαίνοέργχεται πού έφκολα, για να θάζβή τουλάχιστο πως γιατρέφτηκε. Και από την καλοσύνη του άκόμη πού ζάστερα το συμπέρινε πως το νόμιζε άδύνατο να γειάνη.

Μα δεν θάλεγε μονάχα ο Κουφές. Μ.κ.σ. ο Κλυζιός μιλούσε διαφορετικά; Και πως να μην έχη κύρος ο λόγος ενός τέτοιου γιατρού; Πείρα γυρέβεις; 'Ιδού πείρα κ' επιστήμη συναμα. 'Ιδού και φιλία και σπλαχνσύνη. Όλα μαζί. Αν μπορούσε να γελαστή, πρώτος άρτός, με τη χαρά της καρδιάς του, θα του το φώναζε πως γελαστήκε. Όταν ήρθε, προτού άνεβή στην Κατινούλας, τάλπιζε με τα σωστά του πως έκαμε λάθος, ίπως το φανέρωσε άπατός του και του Αντρέα και της Άνας. Έπειτα, είδε, μονοματιάζ το γνώρισε το κικό το άγιάτρεφτο «θεραπεία» εδώ δεν υπάρχει καμιά! Του βαρούσε και παλε τάφτια ή καταδίκη. Κάποτε συλλογιότανε ο Αντρέας με πόθο, με λαχτάρα, και τα στερνά που έκουσε από το γιατρό, σαν τον άποχιρέτησε,

δηλαδή πως ή άραση θα νικήση. Όχι, έτσι δεν έφράστηκε ο Κλυζιός. Με νήμα τη σύγυρισε τη φρασούλα του μ' ένα μπορεί. Μπορεί να νικήση — και να μη νικήση. Νίκη που σίγουρη δεν είναι, νίκημα σημαίνει. Άμα δισταζεις, νικήθηκες. Σε χαλασε ο πόλεμος, και πέσε.

Παρύμοιοι και πικρότατοι λογισμοί παραδέρνανε τον Αντρέα, τάπόγμα εκείνο που κλειδώθηκε στο εργαστήρι του, τις είκοσι έξη του Σπυριά, ένα σάββατο, άρου έφυγε ο Κλυζιός. Τον ξαναπήραν τα δάκρια. Έλάιγε κ' έλάιγε υόνος — υόνος του με την Όλια. Έκεί όμας που έλάιγε, ξάφανα κοντοστάθηκε, άρχισε να ψιθυρίζει, να μελετά σιγά σιγά με τα χείλια όσα μιά στιγμή πριχού, έτσι, περαστικά, διαλεγάμενος με το νού του, στοχάστηκε για νίκη και για νίκημα. Και βέβαια! φώναζε. «Άμα δισταζεις, νικήθηκες!» Δεν έπρεπε λοιπό να δισταζή, άν ήθελε να νικήση. Λογικό, γεωμετρικό, άναντίλεχτο. Έπρεπε να κματωθή, έπρεπε να κάμη κουράγιο. Χρέος του κιάλας. Το πρόσταζε ή Όλια. Θυμήθηκε τότες και το γράμμα που τί καλοκαίρι έγραψε του κ. Μαλαμέ, ίσια ίσια μιά μέρα όπου τα πράματα, σαν και σήμερα, είτανε άπελπισμένα. Έρτύς γράμμα και του Κλυζιού, γράμμα παράζε-

νο, γράμμα που έμοιαζε τρελλό, γράμμα που άν ήξερες να το διαβάζες, θα καταλαβανεις πως του το παγόρεψε ξεναντίας ή κανονική του, ή ταχτική του ή ψυχή, γιατί εδώ δεν έπαζε βόλο ή σκέψη μονάχα, έπαζε κ' ή καρδιά, παίζανε όλες οι δυνάμεις του ανθρώπου, άν και μάθαμε πολύ άδικα να ξεχωρίζουμε, να τυποθετούμε, να κματούμε σε ιδιαίτερες φυλάκες τις πολύπλοκες λειτουργίες της ψυχής μας και τις διάφορές μας τις ενέργειες.

(άκολουθεί)

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

NEO ΕΡΓΟ του κ. Μπίμπη Άννου. Ο γνωστός χαριτογράφος, που κειρός και ζκαίρια είξε νάκουσεί, μ.κ.σ. ξέρνασε την περασμένη βδομάδα με καινούριο έργο του. Το έργο του κ. Μπίμπη, όπως όλα τα έργα του, είναι κίπιο κλαμπύρι που σκίρωσε πάνω στην «Πιγ.σ.σ.». «Έπειδή, λέει, οι νέοι ποιητές γράφουν άκατανόητα πρίματα, πρέπει μαζί με την Ήγησά να βγει και ένα άλλο περιοδικό που να λέγεται Έξηγησά και να ξηγάει τα ποιήματα που θα δημοσιεύονται στο πρώτο». Το νέο έργο του κ. Μπίμπη κρίθηκε ένθουσιαστικά από το βαθύ κριτικό κ. Ενόνουλο στο «Νέο Άστυ» του περασμένου Σαββάτου.

